

Aan
Provinciale Staten van Limburg

Sittard, 7 april 2023

Geachte leden van Provinciale Staten,

Hierbij bied ik u mijn eindverslag en advies aan als verkenner voor de eerste fase van de coalitievorming in Limburg. Conform de opdracht zoals ik die van BBB heb gekregen, heb ik vanaf 24 maart jl. diverse en openhartige gesprekken gevoerd met delegaties uit alle 13 partijen. Zonder uitzondering was in alle gesprekken sprake van een constructieve en goede sfeer.

Twee woorden kwamen in deze gesprekken steeds terug: stabiliteit en vertrouwen. Stabiliteit in de zin dat er bedoeld werd op de vorming van een coalitie die kan rusten op meer dan 24 zetels. Vertrouwen had betrekking op vele aspecten; vertrouwen tussen kiezer en gekozene, vertrouwen van burgers in de politiek en vertrouwen tussen mensen en tussen partijen onderling.

Rest mij om alle gesprekspartners te danken voor hun openhartigheid, eerlijkheid en de prettige sfeer. Dank ook aan het ambtelijk team dat mij in de werkzaamheden van afgelopen twee weken heeft ondersteund.

Het is nu aan uw Staten om de vervolgstap te zetten in het vormen van een stabiel collegiaal provinciebestuur. Ik wens u daarbij veel wijsheid.

Met vriendelijke groeten,

dr. Jan J. Schrijen

Eindverslag en advies verkenner

vrijdag 7 april 2023

1. Verkiezingsuitslag, opdracht en werkwijze

Op 15 maart 2023 waren de Provinciale Statenverkiezingen. BoerBurgerBeweging (hierna BBB) is hierbij de grootste partij geworden met 86.392 stemmen (18,5%), goed voor 10 zetels in Provinciale Staten (bijlage 1). Op zondag 19 maart heeft BBB mij voorgedragen als ‘onafhankelijk verkenner’ voor de eerste fase van coalitievorming. Ook heeft BBB het initiatief genomen voor een oriënterende gespreksronde met de 12 andere partijen in Provinciale Staten (bijlage 2). Deze gespreksronde heeft op 20 en 21 maart in het gouvernement plaatsgevonden. Van deze kennismakingsgesprekken heeft de ambtelijke ondersteuning verslagen gemaakt. Deze verslagen zijn als bijlage opgenomen bij dit verslag (bijlage 3). Van deze verslagen heb ik bij het begin van mijn werkzaamheden als verkenner kennis kunnen nemen.

BBB heeft mij de volgende opdracht meegegeven:

“Voer gesprekken met alle 13 partijen over het vormen van een coalitie. Verken welke mogelijkheden en randvoorwaarden er voor partijen zijn om te komen tot een stabiel provinciaal bestuur dat oog heeft voor opgaven en zorgen in de Limburgse samenleving. Het eindresultaat van deze verkennende gesprekken leidt tot een advies aan Provinciale Staten op basis waarvan een vervolgstap (de informatiefase) gezet kan worden in het vormen van een stabiele coalitie.”¹

Op basis van deze opdracht ben ik van start gegaan. Om geen tijd te verliezen heb ik vooruitlopend op de installatievergadering van de nieuwe Staten op 29 maart een eerste gespreksronde gehad met de 13 partijen. Deze vond plaats op vrijdag 24 maart en maandag 27 maart. De gesprekken waren telkens met een delegatie van 2 personen². In deze gesprekken heb ik benadrukt dat ik als verkenner een onafhankelijke rol en positie inneem (bijlage 4a). Vervolgens heb ik op 30 maart een tweede gespreksronde gehouden met 9 partijen. Dit om nader te verdiepen op de verschillende opties voor een coalitie, de inhoudelijk-programmatische overeenkomsten en verschillen, en de persoonlijke klik tussen mensen onderling (bijlage 4b). Politiek en collegevorming blijven immers altijd mensenwerk.

Hoewel de Provinciewet slechts aan het einde van een collegevorming een zeer beperkte rol aan de Commissaris van de Koning (CdK) toekent, heb ik gemeend de gouverneur gedurende het proces te informeren over mijn vorderingen. Dat is gebeurd voor de start van mijn activiteiten, tussentijds en deze week. Het is aan te bevelen om de CdK, als voorzitter van uw Staten, ook in de vervolgfase regelmatig over de voortgang bij te praten.

Vanuit de provinciale organisatie ben ik ondersteund door een ambtelijk team bestaande uit Stefan Jansen (bestuurssecretaris), Hendrik Jan van Elmpt (concernstrateeg), Gerda Verbraeken (senior strateeg) en Indra van Gulick (trainee).

2. Enkele algemene reflecties

Voordat ik in zal gaan op de inhoud van de gesprekken, hoofdlijnen en overwegingen bij het vormen van een coalitie, wil ik een aantal meer algemene reflecties vermelden. Deze reflecties komen deels

---

¹ Deze opdracht is verwoord in de uitnodigingsmail van BBB aan de 12 andere partijen voor een oriënterende gespreksronde op vrijdag 17 maart 2023 (bijlage 2).

² In het gesprek tussen de verkenner en 50Plus ging het om een delegatie van drie personen.

impliciet (en soms expliciet) voort uit de gesprekken en hebben betrekking op het actuele maatschappelijke debat en het politieke klimaat.

Elke regio telt

Bij de verkiezingen is BBB in elke provincie in de Nederland de grootste partij geworden. Dat duidt erop dat het niet alleen gaat om een discussie over stikstof, perspectief voor de landbouw of het platteland. BBB heeft immers niet alleen op het platteland veel stemmen gekregen, maar ook in de grotere steden, ook in Limburg. Uit de analyse van de herkomst van de BBB stemmen blijkt dat de kiezers een brede groep vormen van verschillende politieke oriëntaties en motivaties³. Zeer recent hebben de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (Rli), de Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB) en de Raad voor Volksgezondheid & Samenleving (RVS) het rapport “Elke regio telt!” uitgebracht⁴. Daarin wordt geconstateerd dat de ‘regionale welvaartsverschillen’ de afgelopen jaren in Nederland zijn toegenomen en dat essentiële voorzieningen (o.a. basisscholen, huisartspraktijken, winkels en bushaltes) in de regio’s afbrokkelen of sluiten. Daarmee ontstaat er een neerwaartse spiraal voor het gemeenschapsleven in de regio en komt de leefbaarheid verder onder druk te staan. Tegelijkertijd is geconstateerd dat het rijksbeleid sterk gericht is geweest op de aanname dat het vergroten van de welvaartsgroei in economische sterke regio’s, uiteindelijk ook profijt oplevert voor zwakkere regio’s. De planbureaus tonen aan dat deze aanname in de praktijk niet is uitgekomen. Integendeel, regio’s met achterstanden worden nog zwakker, o.a. door het vertrek van jongeren en theoretisch opgeleiden. Deze ontwikkelingen en beleidskeuzes ondermijnen het vertrouwen van grote groepen burgers in de overheid.

In de gesprekken met de partijen zijn deze thema’s frequent geraakt. De leefbaarheid van zowel stad als platteland is voor ieder een punt van aandacht. Of het nou om maatschappelijke voorzieningen gaat of om de kracht van het verenigingsleven.

Eigentijdse ongelijkheid

De toenemende ongelijkheid in de Nederlandse samenleving is ook het centrale onderwerp in het rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) “Eigentijdse ongelijkheid” (maart 2023)⁵. De kern van ongelijkheid is niet alleen gelegen in inkomensverschillen. Ook andere aspecten spelen een rol als het gaat om ontwikkelingskansen van mensen: ‘wie je kent’ (sociaal kapitaal), ‘waar je bij past’ (cultureel kapitaal) en ‘wie je bent’ (persoonskapitaal). Structurele ongelijkheid louter aanpakken via een economische benadering biedt onvoldoende soelaas, evenals een klassieke doelgroepenbenadering of het volledig aan de mensen zelf over te laten om te investeren in hun hulpbronnen. De menselijke maat en het bieden van (regionaal of lokaal) maatwerk zijn arbeidsintensiever, maar doen meer recht aan het gesprek tussen staat en burger, tussen verschillende belangen en groepen, tussen het hebben van wel of geen perspectief.

In de gesprekken met de partijen is er vaak gesproken over ‘bestaanszekerheid’, de ‘sociale agenda’ en de ‘verduurzaming van onze economie’. De menselijke maat dient bij grote opgaven en transities altijd als kompas voor ogen te worden gehouden.

Toekomst van het landelijk gebied

“Hoewel wetsovertreding en intimidatie altijd afgekeurd moeten worden, ben ik geschrokken van de oprechte wanhoop die in de ogen van redelijke mensen te zien is”. Bij de presentatie van zijn advies,

---

³ Zie bijvoorbeeld het verkiezingsonderzoek van IPSOS dat in opdracht van de NOS is uitgevoerd (15 maart 2023):

<https://nos.nl/collectie/13923/artikel/2467627-ontevredenheid-over-kabinet-was-belangrijke-drijfveer-voor-kiezers>

⁴ Rli, ROB & RVS (2023). *Elke regio telt! Een nieuwe aanpak van verschillen tussen regio’s*, maart 2023. Online beschikbaar: <https://www.rli.nl/publicaties/2023/advies/elke-regio-telt>

⁵ SCP (2023). *Eigentijdse ongelijkheid. De postindustriële klassenstructuur op basis van vier typen kapitaal. Verschil in Nederland 2023*. Online beschikbaar: <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2023/03/07/eigentijdse-ongelijkheid>

sprak Johan Remkes over de grote emoties die gepaard gaan met het stikstofdebat en de toekomst van de landbouw en het landelijk gebied. In zijn analyse benadrukte hij dat deze ‘wanhoop’ een diepere en bredere grond kende dan stikstof alleen.⁶ De voorgeschiedenis van ‘een zwalkend overheidsbeleid’, de oneigenlijke tegenstelling tussen landbouw en natuur, evenals het praten in termen van ‘schuld’ bij één sector, helpt niet om stappen vooruit te zetten. Als verantwoordelijke overheid voor de natuur, de ruimtelijke ordening en het perspectief op leefbaarheid, ook voor de volgende generaties, hebben provincies een bijzondere rol. Het rijksbeleid is medebepalend voor de invulling van de rol van de provincies. Deze afhankelijkheid van het rijk wordt expliciet zichtbaar als het gaat om het uitblijven van zaken als de regelingen voor het opkopen van piekbelasters (de ‘stoppers’) en het nog te sluiten ‘landbouwakkoord’ waarin het perspectief voor de boeren centraal staat (de ‘blijvers’).

Uit de gesprekken met alle politieke partijen blijkt dat de volksvertegenwoordiging zich bewust is van de balans die ook in Limburg gevonden moet worden. Uiteraard met eigen accenten, maar wel met respect voor een zorgvuldige afweging van de verschillende belangen. Dit vergt in de vervolgfase nadere verdieping.

3. De gespreksrondes

Voor de start van mijn gesprekken op 24 maart, heb ik kennis kunnen nemen van de hoofdlijnen van de gesprekken die BBB heeft gevoerd met alle partijen op maandag 20 en dinsdag 21 maart (bijlage 3). Het betrof vooral nadere kennismakingsgesprekken. Daarin is onder andere gesproken over de verkiezingsuitslag, de bereidheid om wel of niet in een coalitie deel te nemen, een eerste inhoudelijke uitwisseling van standpunten, aandachtspunten voor het proces en de rol van de verkenner. In de verslagen zijn me de volgende punten opgevallen:

- de gesprekken zijn vrijwel allemaal in goede en open sfeer verlopen;
- diverse partijen hebben ook teruggeblikt op de afgelopen (extraparlementaire) bestuursperiode en de daaruit geleerde lessen en het belang van een stabiel provinciebestuur;
- er is al een eerste gevoel ontwikkeld voor inhoudelijke overeenkomsten en verschillen in de verkiezingsprogramma’s. Er is een grote bereidheid om over inhoudelijke thema’s verder te praten;
- BBB heeft aangegeven zichzelf als ‘middenpartij’ te beschouwen waarbij de menselijke maat belangrijk wordt gevonden;
- de meeste partijen hebben vanuit het oogpunt van stabiliteit voorkeur voor een ‘coalitie’ ;
- de Partij voor de Dieren heeft aangegeven dat samenwerking in een coalitie met BBB op inhoud uitgesloten wordt. Deze partij heeft een voorkeur voor een extraparlementair college.

1^e gespreksronde van 24 en 27 maart

De gesprekken in de eerste gespreksronde zijn gepland op volgorde van grootte van partij. Ik heb aangegeven dat ik als verkenner een onafhankelijke rol vervul en neutraal ben. De bedoeling was mijn werkzaamheden rondom de Pasen af te ronden. In elk gesprek zijn de volgende thema’s met partijen doorgesproken:

- Welke duiding geeft u aan de verkiezingsuitslag?
- Hoe duidt u de relatie tussen Limburg en Den Haag?
- Welke coalitie zou volgens u het meest recht doen aan de uitslag van de verkiezingen?

---

⁶ Op 5 oktober 2022 presenteerde Johan Remkes zijn advies “*Wat wel kan. Uit de impasse en een aanzet voor een perspectief*” over het stikstofbeleid. In de persconferentie lichtte hij zijn rapport toe. Online beschikbaar: <https://www.youtube.com/watch?v=hVNDILf7qqU>. Het advies zelf is te raadplegen op: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/10/05/wat-wel-kan>

- Welke mogelijkheden ziet u voor de vorming van een stabiele coalitie? Hoeveel zetels moet deze volgens u minimaal hebben?
- Wat zijn de drie belangrijkste prioriteiten voor 2023-2027 voor een nieuw college?
- Welke overeenkomsten / verschillen ziet u in de verkiezingsprogramma's bij deze prioriteiten?
- Wat ligt voor uw partij politiek gevoelig? Wat is voor u niet onderhandelbaar?
- Is een extraparlamenteair college een mogelijkheid voor u?

Uit de eerste gespreksronde heb ik de volgende hoofdlijnen gehaald (zie ook bijlage 4a):

- Alle gesprekken zijn open en constructief verlopen;
- Er waren geen discrepanties tussen de oriënterende gesprekken van BBB met de overige 12 partijen, en de eerste gespreksronde van mijzelf;
- Iedereen onderschrijft dat BBB deel moet uitmaken van een coalitie en de 'lead' moet nemen in het vormen van een coalitie;
- Partijen herkennen min of meer het beeld dat BBB zich positioneert als 'middenpartij'. Hierbij is benadrukt dat de stemmen niet alleen van het platteland komen, maar ook uit de stedelijke gebieden;
- Behalve de Partij voor de Dieren hebben alle partijen vanuit het oogpunt van stabiliteit een voorkeur voor een 'traditionele' coalitie;
- Stabiliteit is meer dan de helft plus één;
- Er is een voorkeur voor een coalitieakkoord op hoofdlijnen. Op een aantal onderwerpen dienen wel nadere en concrete afspraken gemaakt te worden;
- Partij voor de Dieren heeft de suggestie gedaan om tijdens de informatiefase ook ruimte te bieden aan inbreng vanuit de Limburgse samenleving.

Terugkoppelgesprek met BBB

Op dinsdag 28 maart heb ik de inhoud van de gesprekken teruggekoppeld aan de delegatie van BBB. Ik heb daarbij aangegeven dat nagenoeg elke partij vindt dat BBB onderdeel moet zijn van de te vormen coalitie.

Ook heb ik geconstateerd dat het in deze fase niet voor de hand lag om met 4 partijen een tweede gesprek te voeren. Het betreft Partij voor de Dieren, 50Plus, Forum voor Democratie en D66.

Afgezien van de programmatische verschillen is het zetelaantal van Forum voor Democratie te gering om getalsmatig substantieel bij te dragen aan de stabiliteit van een te vormen coalitie. Dit laatste punt geldt ook voor de fractie van 50Plus.

Partij voor de Dieren en D66 staan inhoudelijk te ver af van BBB. Voor de Partij voor de Dieren geldt bovendien dat zij een voorkeur hebben voor een extraparlamenteair college. In het gesprek met D66 heb ik inhoudelijk een dermate groot verschil van inzicht over de stikstofaanpak vastgesteld, dat het niet realistisch is daar eensluidende afspraken over te maken.

Ik heb ervoor gekozen in de tweede gespreksronde BBB aanwezig te laten zijn bij de gesprekken met de andere 8 partijen. Immers in de eerste gespreksronde was de algemene opvatting dat BBB deel zou moeten gaan uitmaken van elke te vormen coalitie en dat BBB richting geeft in het vormen van een voorkeurscoalitie. Dan is het nuttig en efficiënt om in aanwezigheid van BBB de verschillende standpunten nader te kunnen verdiepen en gevoel te krijgen bij verschillen en overeenkomsten en onderlinge verhoudingen.

2^e verdiepende gespreksronde van 30 maart

In de tweede gespreksronde heb achtereenvolgens gesproken met:

- BBB en PVV
- BBB en VVD
- BBB en CDA
- BBB en PvdA

- BBB en GroenLinks
- BBB en Lokaal-Limburg
- BBB en SP
- BBB en JA21

In deze ronde heb ik doorgevraagd op de in de eerste ronde genoemde inhoudelijke prioriteiten van elke partij, de genoemde breekpunten (indien aan de orde) en de mogelijke verschillen die blijken uit de verkiezingsprogramma's. Tevens heb ik BBB gevraagd te reflecteren op hun eerdere gesprek uit de oriëntatiefase (zie bijlage 4b).

Ook de gesprekken in deze tweede ronde zijn in een open sfeer gevoerd. Behalve eventuele verschillende standpunten op inhoud kwam ook de visie op rol en functie van het provinciaal bestuur aan de orde. Soms gingen gesprekken de diepte in, soms waren gesprekken meer verduidelijkend vanuit ideologische vertrekpunten, soms vanuit (bestaande) 'beelden' of 'frames' van of over elkaar. BBB heeft in de gesprekken gemeld dat er twee breekpunten zijn, de versnelling van de stikstofdoelen naar 2030 (Kabinetsvoorstel tot wetswijziging van de huidige wet) en een gedwongen uitkoop van boeren om de stikstofdoelen te realiseren. Daarenboven is voor BBB leefbaarheid een belangrijk thema.

Ik constateer dat de openheid en eerlijkheid over en weer van grote toegevoegde waarde zijn geweest. Stabiliteit en vertrouwen worden bereikt door het gesprek met elkaar te voeren, de verschillen te duiden, te verduidelijken en te verklaren, maar ook door de bereidheid om 'water bij de wijn' te doen. Als verkenners heb ik daar nadrukkelijk op gelet. Vertrouwen kan niet in één gesprek ontstaan c.q. worden hersteld, vertrouwen wordt gevoed door een persoonlijke klik, een open houding en het vermogen zich te verdiepen in elkaars standpunten.

Ook heb ik – waar aan de orde – gevraagd naar de relatie met de landelijke partijlijnen. In dat kader stelde iedereen 'Limburg is Limburg en Den Haag is Den Haag'. Uiteraard is er wel contact via de partijlijnen (bijv. vanuit de lobby voor Limburg), maar wanneer het Limburgs belang daarom vraagt, wordt een eigenstandige 'Limburgse' koers gevaren. De partijen hebben nogmaals bevestigd dat er een grote voorkeur is voor een stabiele coalitie waarin het vanzelfsprekend is dat BBB hier deel van uitmaakt. Stabiliteit wordt met name geplaatst in de context van de ontwikkelingen van de afgelopen jaren met het extraparlamenteaire construct en de bestuurscrisis van voorjaar 2021. Ook is er begrip voor het feit dat BBB op basis van de getalsmatige verhouding twee gedeputeerden wil leveren. De geconstateerde programmatische verschillen zullen in de informatiefase meer uitgediept dienen te worden met de aantekening dat alle partijen deze verschillen in beginsel overbrugbaar achten.

4. Bevindingen, opties en afwegingen

Om te komen tot mijn advies heb ik een aantal elementen gewogen. Met de verkiezingsuitslag als vertrekpunt, heb ik verkend wat programmatische overeenkomsten en verschillen tussen de partijen zijn en of verschillen overbrugbaar zijn. Verder was duidelijk dat alle partijen 'stabiliteit' en 'vertrouwen' als randvoorwaarden zien voor een constructieve samenwerking. Daarom heb ik getracht inzicht te krijgen in hoe men dit duidt en hoe hieraan vorm gegeven kan worden.

Om recht te doen aan de verkiezingsuitslag staat voorop dat BBB deel dient uit te maken van een coalitie. Uit de verkiezingsprogramma's en de gesprekken valt op te maken dat er grote overeenkomsten zijn tussen BBB en CDA, en in iets mindere mate VVD. Ik beluister verder in de verkennende gesprekken, dat de programmatische verschillen tussen deze drie partijen op onderwerpen als de Einstein Telescope, natuur, landbouw, stikstofaanpak, en Maastricht Aachen Airport overbrugbaar zijn. Dit zal in een informatiefase verder uitgewerkt worden.

De VVD wordt door zowel BBB als CDA ervaren als een stabiele factor in een coalitie. Omgekeerd zien BBB en VVD het CDA als bestuurderspartij eveneens als stabiele partner. Een samenwerking tussen BBB, CDA en VVD met gezamenlijk twintig zetels acht ik een solide basis (een 'middenblok') om op verder te bouwen.

Hiermee resteert de vraag welke profilering er wordt gekozen voor een nieuwe coalitie. Op basis van mijn verkennende gesprekken liggen drie opties voor:

Optie 1: BBB-VVD-CDA met PVV + eventueel JA21 en/of Lokaal Limburg

Louter afgaand op de verkiezingsuitslag lijkt een coalitie van de vier grootste partijen, BBB, PVV, CDA en VVD, met een totaal van 26 zetels, de meest voor de hand liggende optie. Deze kan getalsmatig eventueel aangevuld worden met JA21 (2 zetels) en/of Lokaal-Limburg (ook 2 zetels). Uit de verkennende gesprekken is mij gebleken dat zowel JA21 als Lokaal Limburg als voorwaarde stellen voor deelname aan een coalitie dat zij een gedeputeerde leveren.

Optie 2: BBB-VVD-CDA met PvdA-GroenLinks + eventueel Lokaal Limburg

Een tweede optie is een coalitie waarin het middenblok wordt aangevuld met PvdA-GroenLinks (27 zetels). Dit in verband met de politieke verbintenis tussen deze twee partijen. De coalitie zou eventueel ook nog aangevuld kunnen worden met Lokaal Limburg (29 zetels). Aanvulling met JA21 is vanuit de opvattingen van de PvdA en GroenLinks niet wenselijk.

Optie 3: BBB-VVD-CDA met PvdA-SP + eventueel Lokaal Limburg

Een derde optie is een coalitie waarin het middenblok wordt aangevuld met PvdA en SP (26 zetels) en eventueel aangevuld met Lokaal-Limburg (28 zetels). Aanvulling met JA21 is vanuit de opvattingen van de PvdA en SP niet wenselijk.

Bij alle drie de opties noem ik Lokaal-Limburg omdat deze fractie inhoudelijk voldoende aanknopingspunten ziet om deel te nemen aan een college van GS in welke coalitievariant dan ook. Daarbij past wel de hierboven gemaakte opmerking dat Lokaal Limburg bij coalitiesteun ook de voorwaarde stelt een gedeputeerde te leveren. Voor JA21 geldt dat deze partij alleen bij optie 1 in aanmerking komt.

Deelname van Lokaal-Limburg en/of JA21 aan een college zal ik vooralsnog buiten beschouwing laten. Het leveren van een extra gedeputeerde staat niet in verhouding tot de extra inbreng die programmatisch geleverd wordt. In de informatiefase kan desgewenst alsnog overwogen worden of er behoefte is aan vergroting van de stabiliteit van de coalitie door toevoeging van een extra partij. Daarbij geldt dat in het geval van een coalitieakkoord op hoofdlijnen er voldoende mogelijkheden voor fracties zijn om hun inhoudelijke programmatische inbreng te leveren.

Nadere afwegingen bij optie 1: BBB-VVD-CDA met PVV

Ik constateer dat er programmatische verschillen zijn tussen BBB en PVV maar dat deze niet onoverbrugbaar zijn. PVV heeft een wat je zou kunnen betitelen 'stevig asiel hoofdstuk'. De delegatie van de PVV geeft aan deze vanuit ideologie te steunen, maar dat dit tevens vanuit de provinciale rol bezien dient te worden. Het is meer een aangelegenheid voor het rijk dan voor de provincie. Ook is er verschil van inzicht met BBB ten aanzien van de rol van de provincie in het sociale domein waar het primaat bij de gemeenten ligt. Daarnaast blijkt uit de verkennende gesprekken dat definities aangaande megastallen en dierenwelzijn vanuit BBB in ieder geval om verduidelijking vragen. De PVV wil de inkomsten van de provinciale motorrijtuigenbelasting uitsluitend inzetten voor het verbeteren van de wegeninfrastructuur. Dit ligt bij het CDA lastig.

Uit de gesprekken met de partijen die in deze optie een coalitie vormen, blijkt tevens dat er niet vanzelfsprekend vertrouwen is tussen PVV en BBB en dat "moet worden bezien hoe vertrouwen opgebouwd kan worden". In de loop van de gesprekken is geen toenadering en geen toenemend vertrouwen geconstateerd in de relatie tussen BBB en PVV. Vertrouwen tussen CDA en PVV is eveneens een factor die niet buiten beschouwing gelaten kan worden vanwege de verschillen in opvatting betreffende de gang van zaken rondom de bestuurscrisis in de afgelopen bestuursperiode en de rol van de PVV hierin. Naar mijn mening dienen deze gevoelens bij BBB en CDA niet veronachtzaamd te worden gelet op het belang dat wordt gehecht aan stabiliteit en vertrouwen.

Op basis van de gesprekken stel ik vast dat de inhoudelijk-ideologische overwegingen en verschillen tussen PVV enerzijds en BBB, CDA anderzijds, alsook het 'oud zeer' uit het verleden, niet overbrugbaar zullen zijn. Overigens heeft de VVD aangegeven deze verschillen wel overbrugbaar te achten.

Nadere afwegingen optie 2: Een coalitie van BBB-VVD-CDA met PvdA-GroenLinks

Op basis van de verkennende gesprekken constateer ik dat de inhoudelijk-programmatische verschillen voor deze optie goed te overbruggen zijn.

Tegelijkertijd is mij gaande het proces en de gesprekken gebleken dat de fractie van BBB ten aanzien van GroenLinks een behoorlijk grote afstand bewaart. Dit is naar mijn mening eerder het gevolg van beelden en frames ontstaan door de sterk "groene profilering" van GroenLinks en het Haagse debat over stikstof, dan door inhoudelijke verschillen op Limburgs niveau. Van mijn kant past hiernaast ook de opmerking dat het wettelijk kader het provinciaal bestuur weinig tot geen ruimte biedt om de oplossingsrichtingen die beide partijen voorstaan – en waarin ik maar beperkt inhoudelijke verschillen in oplossingsrichtingen heb opgemerkt – te implementeren. Deze bestaande beelden vertroebelen desalniettemin het zicht op toekomstige samenwerking. Hierdoor kan ik niet anders dan concluderen dat een vruchtbare samenwerking van BBB en GroenLinks in een coalitie op dit moment niet realistisch is.

De ervaren interactie daarentegen tussen BBB en PvdA in de gesprekken was op alle momenten positief en constructief. Beide partijen vinden elkaar in hun gedachtegoed en engagement ten aanzien van leefbaarheid. Uit de gesprekken maak ik op dat "er verrassende parallellen zijn tussen stedelijke problemen en plattelandsproblemen". Een samenwerking van BBB en PvdA is vanuit die optiek complementair.

Zwaarwegend punt is echter de nauwe samenwerking tussen GroenLinks en PvdA op landelijk niveau, waar beide partijen ook op Limburgs niveau erg aan hechten. Ook binnen een nieuw te vormen coalitie houden beide partijen elkaar het liefst vast. Beide partijen hebben dit in de diverse gesprekken ook steeds naar voren gebracht. In dat verband is het de vraag of eventuele deelname aan een coalitie zonder elkaar te overwegen is.

Nadere afwegingen optie 3: Een coalitie van BBB-VVD-CDA met PvdA-SP

Ik constateer dat er programmatisch geen onoverbrugbare verschillen zijn met de SP. De samenwerkingsbereidheid zou in een bredere coalitie op inhoud nader uitgewerkt dienen te worden. Voor wat betreft de SP geldt verder dat in het gedachtegoed de focus ligt op het steunen van mensen die ongelijkheid ervaren en een helpende hand nodig hebben. De SP heeft een meer activistisch profiel dan de meeste andere partijen.

Zowel CDA als SP noemen "bestaanszekerheid" als belangrijk inhoudelijk overkoepelend thema in de verkennende gesprekken. Vanuit de VVD is aangegeven dat er ook met de SP op basis van duidelijke afspraken goed kan worden samengewerkt. Mijn indruk is dat voor de SP samenwerking op basis van concrete nadere afspraken over de voor hen belangrijke thema's, goed mogelijk is.

Conclusie

Alle bovenstaande afwegingen en bemerkingen overziend, acht ik een coalitie met **BBB-VVD-CDA-PvdA-SP** (optie 3) het meest kansrijk.

5. Resumé

Op basis van alle gevoerde gesprekken, een eerste analyse van de verkiezingsprogramma's en de daaruit geconstateerde inhoudelijke verschillen en overeenkomsten, en niet in de laatste plaats het geproefde vertrouwen en de geobserveerde onderlinge persoonlijke relaties, kom ik tot de volgende hoofdlijnen:

- Stel een coalitieakkoord op hoofdlijnen vast, waarin niet alles is ‘dichtgetimmerd’, maar waarin op de voor partijen belangrijkste hoofdpunten wel nadere afspraken zijn gemaakt. Op deze manier blijft er ruimte voor politiek debat in Provinciale Staten;
- De verkiezingsuitslag toont dat BBB niet alleen kiezers getrokken heeft op het platteland maar ook in de steden. Dat pleit ervoor - en dit wordt tevens ondersteund door de analyses van de eerdergenoemde planbureaus - leefbaarheid en regionale brede welvaart aandacht te geven en tot speerpunt te maken;
- Maak voor een aantal thema’s die voor de toekomst van Limburg van wezenlijk belang zijn duidelijke afspraken. Probeer elkaar in de toekomst niet te verrassen en handel bij nieuwe thema’s in “de geest van de afspraken”. Beslecht eventuele geschillen door open, constructieve onderhandelingen, waarbij op voorhand verbondenheid en vertrouwen in elkaar worden uitgesproken;
- Leg gedurende het proces van onderhandelingen het oor te luister om inbreng van burgers, maatschappelijke instellingen en bedrijven mee te kunnen wegen. Organiseer hiervoor, naast de mogelijkheid tot schriftelijke bijdragen, 1 à 2 avonden waar mondelinge inbreng kan worden gegeven in aanwezigheid van de informateur(s) en de politieke partijen uit de Staten;

Alles afwegende adviseer ik Provinciale Staten om:

1. een coalitie te smeden van **BBB, VVD, CDA, PvdA en SP** (26 zetels) met zes gedeputeerden waarvan er twee van ‘BBB-huize’ komen. In dit verband hecht ik er bovendien aan dat er oog is voor de man/vrouw-verhouding in het te vormen college van GS;
2. in goed en constructief overleg met elkaar voortvarendheid te betrachten in het vervolgproces. Dit vanwege de urgente opgaven in Limburg. Een snelle coalitievorming en duidelijkheid zijn in het belang van Limburg, de inwoners, maatschappelijke instellingen en bedrijven, alsmede de vertegenwoordiging van de provincie in het overleg met Rijk en gemeenten;
3. in de informatiefase te werken aan het smeden van een team en werkafspraken te maken over hoe er binnen de coalitie wordt samengewerkt. Zorg ervoor dat er gezamenlijkheid ontstaat op zowel inhoud als werkwijze en informeer elkaar tijdig over de kandidaat-gedeputeerden. Het verdient voorts aanbeveling dat er parallel aan de informatiefase ook in de Staten geïnvesteerd wordt aan een nadere kennismaking, zowel binnen als buiten de groep van beoogde coalitiepartners;
4. een of twee informateurs aan te stellen voor het vervolg van de coalitievorming. De nog te voor te dragen informateur(s) mee te geven dat de CdK met enige regelmaat wordt geïnformeerd over de stand van zaken;
5. op voorhand af te spreken dat bij stagnatie in de informatiefase het Seniorenconvent onder voorzitterschap van de gouverneur gevraagd wordt om een zienswijze te geven voor het vervolg.